

SÁROSI GYULA: ARANY TROMBITA

Ponyvára Került Arany Trombita. Az örök igazság parancsolatjára mondvacsinálta Sárosi Gyula. Bevezetéssel és jegyzetekkel közléteszi Bisztray Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951.

Sárosi Arany Trombitájának új kiadása lehetővé teszi, hogy egy a maga korában sokat olvasott és emlegetett, később viszont mind a közönség, mind az irodalomtörténet részéről teljesen elhanyagolt művet kritikailag alaposan és pontosan felmérjünk s a történeti fejlődésben helyére illesszünk. A szabadságharc utáni önkényuralom által üldözött s csaknem teljesen megsemmisített első kiadás óta ez az egyetlen teljes és pontos kiadás. Az 1849-ben Debrecenben megjelent első kiadás szövegét követi, de függelékében feltünteteti a szövegváltoztatásokat is. Az I—III. „lehelet“ (így nevezi Sárosi elbeszélő költeménye énekeit) már 1848 december folyamán megjelent három fővárosi lapban, a Jövő-ben, a Nép Barátjában és a Budapesti Divatlap-ban. Ezeknek szövegét Sárosi némileg megváltoztatta a végleges kiadásban. A későbbi kiadások szövegváltoztatásai majdnem kizárólag politikai jellegűek, a költemény Habsburg-ellenes élet tompítják. Részben magától Sárositól erednek (a VIII. leheletet 1858-ban A Huszár címmel újra kiadta), nagyobb részben azonban az Arany Trombita későbbi kiadótól, Aldor Imrétől (1867) és Abafi Lajostól (1881).

Bisztray Gyula nemcsak valamennyi szövegváltozat pontos közlésével siet az irodalomtörténeti kritika és a mű alapos megismerésére törekvő olvasó segítségére. Bevezetése és jegyzetei hatalmas anyagot ölelnek fel a mű írójáról, magáról a műről mind tartalmi, mind formai szempontból s a mű soráról. A következőkben ennek a gazdag anyagnak csak vázlatzerű áttekintésére szorítkozhatunk, utalva arra, hogy ennek egy része megtalálható Bisztraynak az IT 49-es évfolyamában megjelent cikkében. (2. sz. 287—304.)

Sárosi köznemesi származású volt, apja Arad megyében a borossebessi uradalom gazdatisztje. 1816-ban született. Ifjúsága legfogékonyabb éveit Eperjesen töltötte, itt a líceum Magyar Társaságában — melynek jelentősége Petőfi és Jókai pápai Képző Társaságáéval vetekszik — vezető szerepet játszott. A diákkor és a jurátusévek után hivatalnokoskodni is Eperjesen kezdett, itt nősült meg, s írói és politikai szempontból oly fontos barátságait is itt kötötte: Vachott Sándorral, Szemere Miklóssal, Szemere Bertalannal s nagy eszményképével: Kossuthal. Írói pályája is Eperjesen kezdődik: az akkor divatos almanach-lírárt műveli, mint eperjesi költőtársai: Vachott, Kerényi, Szemere. 1840-ben kerül vissza szülőföldjére, Aradra. Most, a negyvenes évek elején kapnak hangot költészetében először a társadalmi élet kérdései a nemesi társadalom visszasságait ostorozó satírák formájában. 48 nyarán, a várt és lelkesen üdvözölt forradalom után kerül Pestre. A szabadságharc alatt kormánybiztos, képviselő, váltótörvényeséki elnök. Népies hangú harci dalokat, toborzókat ír, s 48 őszétől 49 tavaszáig készíti el élete főművét, az Arany Trombitát. A szabadságharc után itthon bújosik, 1851-ben Kossuthal, Táncsicsossal, Jósikával stb. együtt halálra ítélik. Ok: az Arany Trombita útján elkövetett felségsértés. 1852-ben elfogják, életfogytig tartó várfogságra ítélik. 1855-ben kegyelmet kap, visszatér Pestre. 1859-ben egy verse miatt ismét elítélik, aztán felmentik, de egy félévre Csehországba internálják. Nehéz a sorsa, anyagi bajokkal is küzdenie kell. Testileg-szellemileg tönkremegy, 1861-ben hal meg.

Az Arany Trombita, a szabadságharcnak ez a verses krónikája 1849 májusában jelent meg Debrecenben. „Ponyvára került“ — mondja a cím: célja, „hogy az ország szegényebb lakosait olesón s népszerű költészet nyelvén fölvilágosítsa a szerencsétlen polgárháborúunk valódi okairól“. A mű minél szélesebb körben való terjesztését nemcsak olesósága (1 Ft.) szolgálta. Sárosi felolvasásokat is rendezett belőle, Debrecenben, Aradon s a honvédsereg

több táborhelyén is. A nyomtatott példányokon kívül kéziratban is terjedt a mű, különösen a szabadságharc után, amikor újra nyomtatni nem lehetett, a nyomtatott példányok nagy részét elégették az üldözéstől félt tulajdonosok. Az Arany Trombita fogalomra, jelképpé vált: hatott a puszta címe is. Maga Sárosi az Arany Trombita megjelenése után Gyémánt Trombitát szándékozott írni a szabadságharc további sikereiről, az elnyomatás alatt írt műveit Fátyolozott Trombita címen kívánta összegyűjteni, verseiben többször említi „trombitáját“, „arany trombitáját“ s 1861-ben Trombita címen indít lapot. A kiegyezés után Táncsics Mihály és Bényei István ad ki Arany Trombita címmel lapot. (1869-ben, ill. 1872—75-ig.)

A mű tartalma: a forradalom és szabadságharc eseményei az 1849. ápr. 14-i trónfosztásig. Az első lehelet a Tájékoztató, bevezető-féle az érdeklődés felkeltésére. A második az „Új Szabadság“-ról szól, kezdve a párizsi forradalommal. Megemlíti a pesti ifjúság március 15-jét, a főhangsúly azonban a pozsonyi országgyűlésen, Kossuth szerepén van. A harmadik lehelet az első felelős magyar minisztériumot mutatja be, a negyedik a kamarillát, új szabadságunk legfőbb ellenségét. Az ötödik arról szól, mit csinál a nép, hogyan fogadta az új szabadságot. A hatodik a horvátok, a hetedik a rácok lázadását mondja el. A nyolcadik lehelet a magyar huszár dicsőségét énekl. A kilencedik a pesti országgyűlés összehívásáról, Jellaicsics támadásáról és legyőztetéséről szól. A tizedik a magyar várakban ülő idegen parancsnokok kormányral való szembeszegüléséről, Erdély helyzetéről. Bemről, a magyar szabadságért vívni jött idegen segítő csapatokról. A tizenegyedik Windischgrätzet és a magyar serog vezéreit: Görgeit, Bemet, Perczelt és Damjanicsot mutatja be, s egyben a téli és koratavaszi harctéri eseményekről mond el egyet-mást. A tizenkettedik lehelet egy juhászról szóló népmese-utánzattal bevezetve a trónfosztó országgyűlést beszéli el. Az utolsó lehelet címe: „Mit kell tennünk?“ Már az orosz cár is fenyeget bennünket, fel kell készülnünk „keresztes, véres háborúra“; ha mindenki megteszi a kötelességét, megmentjük a hazát.

A rövid tartalomból is kiderül, hogy Sárosi művének nem erőssége a szerkezeti felépítés. Némi megszerkesztettségéről, lekerékítetttségről csak az első énekek tanúskodnak, ezeket még Pesten írta Sárosi, a 49 tavaszán Debrecenben írt részeket már utólérté a történelem: innen kezdve inkább csak kiragadott részeket kapunk, mint krónikás elbeszélést. Bisztray rámutat arra, hogy a Debrecenben írt részeknél tapasztalható Kossuthnak az a személyes irányító hatása, amelyet már az eddigi méltatók is említettek. A Kossuth beszédeivel és cikkeivel párhuzamos részek egész sorát találta meg, főként a IV., VI., és IX. énekekben. A krónikás állásfoglalását is mindinkább felváltja a lírai hang, a forradalmár Sárosi hangja.

Sárosi forradalmisága teljesen megegyezik a Kossuthéval, az Arany Trombitában kifejezett politikai nézetei olyan szorosan függenek a Kossuthétól, hogy annak még taktikai húzásait is követik, így pl. Kossuth mérsékelt állásfoglalását a klérussal szemben. A Pesten írt első és a debreceni második rész között határozott fejlődés, sőt ugrás van Sárosi forradalmiságában, ezt is csak Kossuth politikájának alakulását ismerve érthetjük meg. Az idegen elnyomás elleni szabadságharcos Kossuth ideológiájának megfelelően a kamarilla, a császári ház ellen fordul legősebb gyűlölettel, bár látja és megmutatja nem egyszer az itthoni főurak és főpapok reakciós, szabadságellenes tevékenységét, illetve kitérő passzívítását is.

Kossuth — főként 48-as — magatartásának negatívumai is fellelhetők az Arany Trombitában. Ilyen a „jogtalan földosztások“ igen éles megbélyegzése az ötödik leheletben, ilyen a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontja, a magyar államnyelv meglehetősen merev követelése. (II. 162—4 és VI. 17.)

Az Arany Trombita a nép számára készült. Nemcsak a gyakori megszólítás („Véreim, magyarok!“, „ti szegény magyarok“, „atyafi“, „atyámfi“. sőt

a vállveregető „ke’tek“) árulja ezt el, hanem az akart, tudatos népiesség is. Bisztray kiadásának egyik legérdekesebb része, ahol párhuzamos helyek hosszú sorával bebizonyítja, hogy Sárosi népies kifejezéseinek jelentős részét Dugonics Etelkájából, Magyar Példabeszédeiből és az Antimondolat Dugonicsot parodizáló „pétzeli“ leveléből vette. Bisztray Sárosi verselésének példaképét is megtalálja: Csokonaiban. Elsősorban az asszonáncot kerülő, túlságosan jó, nem egyszer épp emiatt nevetségessé váló rímelése (pl. tulajdonnevek rímeltetése!) mutatja Csokouai (elsősorban a Dorotya) hagyományának követését: de az is, hogy az alexandrinusnak a János Vitézben és a Toldiban kialakított szabadabb változatát nem veszi át.

Lényegében ennyi az, amit Sárosiról és művéről Bisztray kiadásából megtudunk. Igyekeztünk érzékeltetni, hogy Bisztray Bevezetésében a mű bírálata is bennerejlik, de nem hallgathatjuk el hiányérzetünket amiatt, hogy csak bennerejlik, de rendszeresen és következetesen nem jut napfényre. Az irodalomtörténeti kutatás szerves velejárója az értékelés, s egy ilyen sokáig eltemetett mű értékelését kitől mástól várhatnánk több joggal, mint attól, aki a vele való foglalkozás közben minden csínját-binját megismerte. Bennünk több az ítéletalkotó szenvedély, mint a tartóztató óvatosság, és az esetleges ellentmondásokat vállalva, dacolva a rendelkezésünkre álló összehasonlítási anyag szűkösségével is megkíséreljük Sárosi művét irodalomtörténeti szempontból, irodalmunk fejlődése szempontjából értékelni.

Sárosi művének két legfontosabb tulajdonsága: a jelenről, ill. a szünet még teljesen a jelenhez tartozó közelmultról ír, és a nép számára ír. A mű bírálatánál ennek a két tulajdonságnak a következményeiből kell kiindulnunk.

Legújabb irodalmunk is egyik központi problémája, hogyan kell a jelenről írni. Nem könnyű ez a kérdés ma sem, a marxi-lenini történetiszemlélet tudatosságának fokán. Még nehezebb volt Sárosi korában s Sárosi számára. Nyilvánvaló, hogy a jelenről a jövő valamelyes elképzelése nélkül nem lehet írni. Hogy a múltban mi lényeges, mi nem, ahhoz kulcsot ad a jelen, de hogy mi lényeges a jelenben, azt csak a jövő felől tudjuk meglátni. Sárosi — meg kell mondanunk — nem rendelkezett a jövőnek olyan elképzelésével, amely képessé tette volna arra, hogy költői képet alkosson jelene lényegéről. Ezért jobbak, kerekesebbek, élénkebbek az első énekek, a 48-i tavaszról szólók, 48 őszén, mikor ezeket írta, már megvolt hozzájuk a kulcs. (Az aztán más kérdés, hogy ezt a kulcsot sem forgatta mindig elég ügyesen: ezért válik pl. a kormány képe egy mindenkit egyaránt magasztaló szürke felsorolássá.) 49 tavaszán már a leírtak kortársa, napi krónikása volt. Nem az a baj itt, hogy egyes emberekről tett ítéletei nem állták végig a sarat: az, hogy elveszett az egymásra zúduló tények áradatában, nem tudta elválasztani a lényegest a lényegtelenről. A „prófétikus“ látásban, a jelennek a jövő szemszögéből való megítélésében nem segíthette a nagy „sugalmazó“, Kocsuth sem. Kocsuth magatartását is az események formálták, ő maga is állandóan fejlődött mind tisztultabb felfogás felé. (V. ö. Révai: Marxizmus, népiesség, magyarság. 194. l.) Sárosi, aki maga Kocsuthtól függött, egy lépéssel mögötte járt, természetesen nem tudott idejében eljutni az események helyes megítéléséhez, lényegük meglátásához. Innen erednek s ezért nem elhanyagolható súlyúak a szerkezeti hiányosságok, törések.

Bisztray helyesen mutat rá, hogy a második részben Sárosi krónikás modorát a lírai állásfoglalás szenvedélyessége váltja fel. Láthatóan az epikus szerkezet hiányait, hibáit akarja így mentesíteni. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy a líra nélkülözheti a lényeg látásából fakadó objektív tartalmat. Sárosi lírája üres, egyszínű, hangoskodó. Az ellenség gyűlölete, a magyar hősiességbe vetett bízalom és a Kocsuth iránti rajongás a tartalma ennek a lírának, de mindez teljesen egyszínűen, sematikusán jelenik meg. Világosan kitűnik, hogy mennyire üres, lapos Sárosi lírája, ha a nagy harcra

buzdító utolsó leheletét Petőfi azonos tárgyú *Föl a szent háborúra* c. költeményével hasonlítjuk össze. S még inkább, ha megnézzük, miről és miket írt Petőfi az Arany Trombita idején. (Petőfi lényegét látó lírájának szép példája *Európa csendes, újra csendes* című költeménye. Ebben azt tudja megmutatni, ami a jövő szemében is leglényegesebb szabadságharcunkban: „Emelje ez föl lelkeinket, Hogy mi vagyunk a lámpafény, Mely amidőn a többi alszik. Ég a sötétség éjjelén. Ha a mi fényünk nem lobogna A végzetetlen éjen át, Azt gondolhatnák fönn az égben, Hogy elenyészett a világ.”)

Sárosi tehát kétségtelen jószándéka, a kortársakhoz viszonyítva jó politikai tájékozottsága, a szabadságharc ügyének feltétlen vállalása s nem lekiécsinylendő írói kvalitása ellenére sem tudta sikerrel megoldani azt a nagy problémát, amelyet a jelen megéneklése állított elé.

Lássuk másik törekvését, a népies hangot!

Az igazi népies hang eltalálása a magyar irodalmi népiesség több mint félszázados előzményei után, Petőfi és Arany korában is problémát jelentett. Sárosi korai költészete biedermeier almanach-líra, távol áll minden népiességtől. Bisztray kimutatja, hogy bár kezdetben Petőfit elítélte, később épp az ő példáján felbuzdulva fordult a népiesség felé. A Petőfi-hatás azonban nem látszik jelentősnek: ha motívumokat, kifejezéseket vett is át tőle, népiességének alaphangja más, mint a Petőfié. Petőfi a nép hangján ír, Sárosi utánozza a nép hangját. Petőfi nem szólásformákat, kifejezéseket vesz át a néptől, hanem egyszerűvé, mindenki, tehát a nép számára is érthetővé teszi a költői dikciót. Sárosi épp fordítva: felcífrázza beszédét a néptől tanult, illetve népiesnek tartott kifejezésekkel. Épp ezért Petőfi népiessége egyetemes, mindenkihez szóló, Sárosié kirekesztő, csak és hangsúlyozottan csak a parasztokhoz szól. Petőfi és Arany költői gyakorlata és elméletileg is nem egyszer kinyilatkoztatott állásfoglalása után Sárosi a XVIII. század végének „provinciális” népiességéhez kanyarodik vissza. Egész magatartása (v. ö. a fentebb idézett megszólításokkal!) jelzi, hogy ő leszáll a parasztokhoz. A Dugonics-tól tanult népies sallangok és kacskaringók a költői mimikri egy fajtáját jelentik: a köznemes költő így akar közelférkőzni a néphez, hogy a köznemesi politikuskok által vezetett forradalom és szabadságharc helyességéről meggyőzze. Ebben az állításban nem kell rosszhiszemúséget vagy elítélést keresni. A köznemesi politika messzemenően szolgálta a nép javát, propagálójának nem kellett szégyenkeznie miatta s még kevésbé kellett hamisítania. De a köznemesi politika és a nép frazeológiája, sőt gondolkodása között kétségtelenül ott volt az az átbeszélhetetlen űr, amit Sárosi igazi költészettel nem, csak erőszakolt, sallangos, nem egyszer hangoskodó népiességgel tudott kitölteni. Az igazi, népre támaszkodó köznemesi politikus, Kossuth másként szólott a néphez. Nem „népieskedett”, hanem felemelte hallgatóságát a hazafias páthosz magaslatára. Ezt a hazafias páthoszt, amelyben a köznemesség-vezette szabadságharcban az egész nemzet összetalálkozott, Sárosinak csak ritkán sikerült eltalálnia. (Pl. az Első lehelet elején.)

A nép Magyarországon Petőfi költészetében válik először nemzetté. A valóságban (többé-kevésbé) a szabadságharcban. Sárosi költészetében nem: Sárosi népiessége túlhaladott már ebben az időben. Épp ezért olykor valami ide nem illő, komikus színezete is van. Komikus már maga a költői módszer is: a szavak és kifejezések szinte sorról-sorra való átvétele Dugonicsból és az Antinondolatból. De nem komikusabb az eredmény: a példabeszédek rendszerint tréfás kifejezései sehogysem illenek a komoly tartalmú szövegbe. Érdekes lenne megvizsgálni, hogy a Dugonics által gyűjtött s főként a Dugonicsot parodizáló mondások hogyan viszonylottak a kor újpnyelvéhez. Nagyon valószínű, hogy a nép inkább „irodalomnak” érezte őket, mint a magáénak. S komikus a verselés is, különösen a szabályos rímek. Ezek a pontos rímek olyan kattogást adnak a versnek, hogy az ember végül már csak

ezekre tud figyelni. (Nem tudjuk, hogyan birkózott meg Sárosi felolvasásain rímei hatásával.)

Elmondtuk kifogásainkat a művel szemben, s mindezek után jogosnak találjuk a kérdést: hogy lehet az, hogy az Arany Trombita mégis olyan nagy sikert ért el, annyian olvasták, annyian lelkesedtek érte. A magyarázatot csak a mű időszerűsége adhatja meg. Mindig különös varázsa van egy olyan műnek, amely a körülöttünk zajló eseményekről szól. Könnyen és szívesen bocsátjuk meg az ilyennek a művészi hiányosságokat is. Az Arany Trombita az első mű, amelyik a szabadságharerről szól. A kor embereinek alapvető élményük volt, hogy történelmi időket élnek. Az Arany Trombitában a várt képet kapták meg ezekről a történelmi időkről. Igen érdekes s Sárosi értékelése szempontjából is szinte döntő jelentőségű lett volna kideríteni, kik voltak az Arany Trombita olvasói, eljutott-e olyan mértékben a néphez, mint Sárosi akarta. Az első kiadás példányainak megsemmisítése miatt azonban ezen a téren inkább csak a találgatásokra vagyunk utalva.

Sárosi műve hibái ellenére is jelentős dokumentuma a kornak. Irodalmunk fejlődésében ugyan nincs döntő jelentősége, de a szabadságharc, sőt a kiegyezés utáni 48-as ideológia kialakítására és ébrentartására jelentős hatása lehetett. A további Sárosi-kutatás legfontosabb feladata véleményünk szerint az, hogy ezt a hatást próbálja kinyomozni.

Orosz László

MIKSZÁTH KÁLMÁN: KÉT VÁLASZTÁS MAGYARORSZÁGON

Révai Könyvkiadó, 1950.

Mikszáth Kálmán világnézetének, kemény és merész politikai kritikájának nagy tanúsága és a feudális úri Magyarország vádirata a *Két választás Magyarországon*. — Mai formájában 1910-ben jelent meg először, magában foglalva Katánghy Menyhért „képviselő úr” egész élettörténetét. Korábban csak külön-külön jelentek meg a politikai élet aktuális fázisaihoz kapcsolódó részletek. Az először elkészült parlamenti levelek közlése 1893-ban indult meg a Pesti Hírlap hasábjain, az utolsó rész, „A körtvélyesi csíny” pedig 1897 elején jelenik meg ugyanott. A különböző időkben írt részletekből összeálló mű mégsem látszik mesterségesen összeférceltnek. A benső egységet Katánghy Menyhért életének a társadalom fejlődésével tipikusan egyező szakaszai adják meg, amelyek regényszerűvé kerekítik az elsődlegesen politikai mondanivalót, Katánghy azonban nem mint regényhős kezdte életét, először a karcolatok viseletes ruháját hordta. A sorsa mégis olyan gazdag tapasztalatok forrásául kínálkozott, hogy Mikszáth érdemesnek ítélte a regényszerű, önálló életre. Katánghy életének gazdagodásával, a társadalmi élet egyre szélesedő képével együtt nő Mikszáth ábrázolóereje is, s ezért Katánghy sorsának nyomkövetése a társadalmi élet harcaiban megtermékenyült, a valóságba egyre mélyebbre ásó mikszáthi realizmus kifejtéséhez vezet bennünket.

Ismeretes, hogy Mikszáth a hetvenes évek végén még ellenzéki újságíró Szegeden. 1880-ban jön fel Pestre, ahol hamarosan a Pesti Hírlap munkatársa lesz, novellásköteteivel pedig országosan elismert író. A Pesti Hírlap büszkén vallja magát liberális lapnak, amely a parlamentben marakodó pártok felett mindig a haladást szolgálja. Mikszáth világnézete és politikai felfogása ekkor még nem határolható el ettől a liberalizmustól, s így minden zökkenő nélkül beleilleszkedik a lap keretébe. A politikával való közvetlen érintkezése parlamenti írásaival kezdődik 1882-ben. Ezek a karcolatok a parlamenti tudósítások elé írt szellemes jellemzések, a napi események érdekes kommentálása a közvélemény felé. A karcolatok népszerűsége együtt nő a közvélemény fokozódó politikai érdeklődésével, amely egyre lázasabban fordul a parlament-